

однак ці принципи потребують уточнення як щодо класифікації за групами, так і щодо системи наукової характеристики кожного окремо взятого принципу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные связи и методы / С. Архангельский – М., 1980.
2. Буряк В. Принципи дидактики та вдосконалення підготовки вчителя / В. Буряк // Рідна школа. – 2004. – №10. – с.3-7.
3. Воробйова С. Структура, критерії і рівні готовності студентів до творчого рішення дидактичних задач / С. Воробйова // Рідна школа. – 2002. – №3. – С.42-45.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: [навч. посібник] / А. Кузьмінський – К.: Знання, 2005. – 486с.
5. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В.І. Лозової. – Харків: «ОВС», 2006. – 496с.
6. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н.В. Гузій. – К., ІЗМН, 2000. – 168 с.
7. Сікорський П.І. Кредитно-модульна технологія навчання: [навч. посібник] / П. Сікорський – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 127 с.
8. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність / В. Химинець. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360с.
9. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: [навч.-метод. посіб.] / П. Щербань. – К.: Вища шк., 2002. – 215с.
10. Якса Н.В. Основи педагогічних знань: [навч. посібник] / Н. Якса. – К.: Знання, 2007. – 358 с.

УДК 372.48: 373.1(477)

Бугрій В. С.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу теоретико-методологічних засад краєзнавчої діяльності у сучасній загальноосвітній школі України. Було встановлено, що у науковій думці України шкільне краєзнавство розглядається як галузь історико-педагогічного знання про особливості використання найближчого оточення для вирішення навчально-виховних завдань школи. Його методологія базується на методології сучасної загальної освіти, що передбачає пріоритет особистісно орієнтованого навчання, гуманістичних цінностей, розкриття взаємозв'язку людини зі світом та найближчим оточенням. У зв'язку з цим краєзнавство набуває не лише педагогічного, а й наукового та соціального значення, що призводить до розширення його функцій.

Ключові слова: теоретико-методологічні засади, краєзнавство, загальноосвітня школа, функції краєзнавства.

Бугрій В.С. Теоретико-методологические основы краеведения в современной украинской школе. Статья посвящена анализу теоретико-методологических основ краеведческой деятельности в современной общеобразовательной школе Украины. Было установлено, что в научных исследованиях школьное краеведение рассматривается как отрасль

историко-педагогического знания об особенностях использования ближайшего окружения для решения учебно-воспитательных задач школы. Его методология базируется на методологии современного общего образования, которое предусматривает приоритет личностно ориентированного обучения, гуманистических ценностей, раскрытия взаимосвязи человека с миром и ближайшим окружением. В связи с этим краеведение приобретает не только педагогическое, но и научное, и социальное значение, что обуславливает расширение его функций.

Ключевые слова: теоретико-методологические основы, краеведение, общеобразовательная школа, функции краеведения.

Bugrii V.S. Theoretical bases of study of a particular region are at modern Ukrainian school. The article is devoted the analysis of theoretical bases of regional activity at modern general school of Ukraine. It was set that in scientific researches the school study of a particular region is examined as industry of pedagogical knowledge about the features of the use of the nearest surroundings for the decision of educational tasks of school. His methodology is based on methodology of modern universal education, which foresees priority personality-oriented teaching, humanism values, opening of intercommunication of man, with the world and nearest surroundings. In this connection the study of a particular region is acquired by not only pedagogical but also scientific and social value, and expansion of his functions.

Key words: theoretical principles, study of a particular region, general school, functions of study of a particular region.

Досвід використання шкільного краєзнавства, накопичений на кінець 80-х рр. ХХ ст. дав підстави розглядати його як суттєве педагогічне явище, здатне вирішувати найважливіші завдання освіти. Проте якісна переоцінка його теоретико-методологічних засад у межах існуючої на той час ідеології була неможлива. Реальні зміни в підходах до шкільного краєзнавства відбулися лише після переходу усієї системи освіти на національні засади. У сучасних умовах посилюється значення наукових досліджень, що впливають на системну упорядкованість навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.

Провідними українськими вченими В. Андрущенко, І. Бехом, Л. Вовк, В. Галузинським, М. Євтухом, С. Золотухіною, І. Зязюном, В. Кременем, В. Кузем, Ю. Руденком, Б. Ступариком, О. Сухомлинською, Л. Удодом та іншими на основі критичного аналізу вітчизняної педагогічної спадщини, узагальнення та творчого освоєння новітніх досягнень світової думки були розроблені концептуальні засади національної освіти та виховання.

Важливі дослідження в галузі шкільного краєзнавства були здійснені О. Корнеєвим, М. Костицею, М. Крачилом, В. Мисаном, В. Обозним, О. Тімець та іншими.

Проте аналіз зазначених праць дає підстави зробити висновок, що досі залишаються недостатньо

розробленими методологічними та теоретичними основами сучасного шкільного краєзнавства.

Мета статті полягає в аналізі теоретико-методологічних засад краєзнавчої діяльності у загальноосвітніх школах незалежної України.

Основні напрями реформування української школи в умовах незалежності відображені у Законі України „Про загальну середню освіту”, у якому зазначено: „Сучасна загальна освіта України спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях..., на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави” [11, с. 104]. Отже, методологією сучасної загальної освіти проголошується відхід від культури основ знань, догматів певної ідеології та перебудова її на засадах особистісно орієнтованого навчання, гуманістичних цінностей, розкриття взаємозв'язку людини зі світом та найближчим оточенням.

Така зміна освітніх ідей призвела до того, що поняття „краєзнавство” набуло комплексного змісту. Зокрема, на думку сучасного українського вченого В. Обозного, „краєзнавство – це унікальне суспільне явище, в основі якого знаходиться безперервний процес пізнання й передачі знань про рідну землю та життя на ній, що здійснюється від одного покоління до наступного. Виходячи з цього, краєзнавча освіта – це організовано-упорядковане опанування індивідами регіонально-культурної спадщини з метою забезпечення свого соціокультурного життя” [10, с. 27]. В „Українському педагогічному словнику” шкільне краєзнавство визначається як „освітньо-виховна робота, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини країни (області, району, міста, села тощо). Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною, практичною метою” [3, с. 179]. У наведених визначеннях дається досить широкий опис цього педагогічного феномену, звертається увага не лише на педагогічну, а й на наукову та соціальну значущість краєзнавства.

Базовим поняттям для шкільного краєзнавства є поняття „край”. В. Обозний вважає, що під ним необхідно розуміти територію, назва якої „зафіксувалася документально і зберігалася у народній пам'яті, що свідчить про стійкість історичної самосвідомості населення. Землі, які протягом тривалого часу постійно входили до складу краю, стали ядром формування його території й відповідної матеріальної і духовної культури, головним чинником збереження крайової свідомості населення” [10, с. 26].

Дослідники історичного краєзнавства В. Горбик та П. Скрипник розглядають поняття „край” як певну територію, що підлягає комплексному вивченню. Визначення територіальних меж краю, на їх думку, пов'язується із такими аспектами: 1) фізико-географічним; 2) економічним; 3) політичним; 4)

етнічним. Найважливіше місце серед них посідає фізико-географічний як одна з найменш рухливих ознак при характеристиці історичного району [4, с.10].

У шкільному краєзнавстві поняття „край” пов'язується, у першу чергу, з означенням певного простору, у межах якого відбувається життєдіяльність школярів. Здебільшого він співпадає з адміністративним поділом держави і, як зазначається в „Українському педагогічному словнику”, охоплює територію області, району, міста, села.

У зв'язку зі зміною методологічних засад загальної освіти після проголошення незалежності України, краєзнавство, як уже зазначалося, набуває комплексного, багатовимірного характеру. Це призводить до значного розширення його функцій у підготовці підростаючого покоління.

Зокрема, зростає значення дидактичної функції краєзнавства, яке сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, успішному опануванню нових знань. Саме краєзнавство через свої організаційні форми (екскурсії, прогулянки та ін.) урізноманітнює процес навчання.

Вивчення найближчого оточення є одним із засобів інтеграції знань учнів. У сучасній школі стало досить поширеним явищем проведення спільних уроків, поєднаних на краєзнавчій основі. Приклад такого уроку на тему „Дніпропетровщина. Нікопольський район” наводить учитель Л.Ковальова. У ході цього заходу діти одночасно отримали знання з географії, історії, музики, основ безпеки життєдіяльності. На уроці було розглянуто місце Дніпропетровської області та Нікопольського району на карті України, географічне положення, історію рідного краю, згадано козаків, досліджено походження деяких географічних назв, ознайомлено учнів з козацькою медициною, секретами довголіття кобзарів, віруваннями козаків, музичними інструментами, які супроводжували їх у походах [5, с. 27].

Краєзнавство сприяє не лише інтеграції знань, а й полікультурній освіті підростаючого покоління, оскільки учні отримують можливість порівняти загальні та відмінні риси в традиціях, культурних та ідеологічних цінностях різних територій. Наприклад, саме так формулювалася одна з цілей курсу „Історія рідного краю” для загальноосвітніх шкіл Рівненської області: „показати взаємовплив історичних процесів у краї і в державі, їх єдність і відмінність на різних етапах розвитку” [9, с. 80].

У сучасній школі краєзнавство виступає й у якості самостійних предметів, які не лише дають теоретичні та фактичні знання учням про їх „малу батьківщину”, але й формують національну самосвідомість на основі розвитку почуття любові до рідної землі. Здебільшого краєзнавчі предмети входять до складу варіативної частини шкільного навчального плану. З 1992 по 2005 рік обов'язковим до викладання був курс „Рідний край”. Як зазначає дослідник географічного краєзнавства О. Корнеєв, він будовався винятково на краєзнавчій основі, а в усіх

областях створено регіональні підручники, авторами яких стали М. Зінкевич (Львів), В. Бойко (Київ), Л. Шульженко (Харків), В. Новікова (Черкаси), Н. Пушкар і Н. Синя (Луцьк), М. Костриця (Житомир) та ін. В усіх підручниках і методичних посібниках прослідковувалися загальні психолого-педагогічні тенденції і краєзнавчий підхід у висвітленні природи і життя суспільства [6, с. 36].

Друга функція шкільного краєзнавства – наукова. Воно закладає підвалини для розуміння таких наук, як географія, історія і т.д. Учитель географії з Луганщини О. Бугайова, досліджуючи тему „Використання краєзнавчого матеріалу у навчанні географії”, дійшла висновку, що він „сприяє глибокому і міцному засвоєнню учнями основних географічних знань, конкретизації і розкриттю наукових понять... У шкільному курсі географії багато таких понять, що можуть бути засвоєні тільки на основі краєзнавчого матеріалу. Завдяки краєзнавству навчання географії будеться на спостереженнях реальної дійсності, а не словесних схемах” [1, с.21].

Краєзнавча робота дає можливість поєднати між собою різні науки та теоретичні знання, отримані в результаті всебічного вивчення певної території. Як зазначає О. Корнєєв, останнім часом у науковій літературі навіть з'являється таке комплексне поняття, як „національне краєзнавство”. Воно включає в себе географічне, історичне і соціальне краєзнавство. При цьому об'єктом географічного краєзнавства є територія; історичного – часова динаміка суспільства; соціального – людина та її діяльність [7, с. 64].

Як окремий напрям комплексного пізнання й перетворення певної території, краєзнавство набуває самостійного наукового значення, маючи свій предмет і методи дослідження. Ознайомлення з ними школярів сприяє залученню їх до наукової діяльності.

Третя функція шкільного краєзнавства – діяльнісна, оскільки воно включає в себе різні її види: пізнавально-перетворюючу, комунікативну, ціннісно-орієнтаційну. На думку провідних українських науковців В. Галузинського та М. Євтуха, саме через діяльність виробляється „єдність свідомості й поведінки” [2, с. 91].

Пізнавально-перетворююча діяльність спрямована на вивчення рідного краю, узагальнення його результатів, збереження та поліпшення оточення. Найбільш оптимальне розгортання такої діяльності, на думку М. Костриці та В. Обозного, можливе „за рахунок тісного зв'язку школи з місцевими організаціями, науковими установами й навчальними закладами” [8, с. 8].

Комунікативна діяльність передбачає, перш за все, поширення краєзнавчих знань. Популяризація досягнень школи з вивчення оточення відбувається шляхом їх належного оформлення та експонування для громадськості.

Завдяки ціннісно-орієнтаційній діяльності відбувається формування власного досвіду на основі ознайомлення з природним і соціальним оточенням. Ця діяльність охоплює всі сторони розвитку людини: духовну, моральну, психічну,

фізичну, біологічну. На думку М. Костриці та В. Обозного, діяльність юних краєзнавців має бути „підпорядкована завданням відродження духовності і національної свідомості, формуванню високої громадянськості” [8, с. 8].

Особливого значення у сучасних умовах набуває соціалізуюча функція шкільного краєзнавства, пов'язана з розвитком особистості в умовах залучення її до системи соціальних і культурних зв'язків і відносин. Саме через краєзнавство відбувається поєднання і взаємодія освітнього простору з соціальним оточенням.

Прикладом краєзнавчої діяльності, спрямованої на забезпечення спадковості соціальних цінностей і досвіду, може служити інтегрований позакласний захід, присвячений рідному місту, запропонований педагогом зі школи № 27 м. Нікополя Дніпропетровської області З. Шкварею. Цей захід передбачав зустріч школярів з цікавими людьми міста та мав донести до учнів, що

„візитна картка нашого міста – це труби, феросплави, крани. Але головне багатство – це люди, це руки наших мам і тат, братів і сестер. Це вони бережливо передали нам творіння свого розуму, серця і праці. Нам залишається лише прийняти естафету з рук старших і гідно пронести її через усе життя. Ми любимо своє місто Перемоги, пишаємося ним і постараємося примножити його багатства” [12, с. 61].

Отже, у науково-теоретичній думці України шкільне краєзнавство розглядається як галузь історико-педагогічного знання про особливості використання найближчого оточення для вирішення навчально-виховних завдань школи. Його методологія базується на методології сучасної загальної освіти, що передбачає пріоритет особистісно орієнтованого навчання, гуманістичних цінностей, розкриття взаємозв'язку людини зі світом і найближчим оточенням. У зв'язку з цим краєзнавство набуває не лише педагогічного, а й наукового та соціального значення.

Аналіз теоретичних засад шкільного краєзнавства дає підстави виділити чотири основні його функції: дидактичну, наукову, діяльнісну, соціалізуючу. Подальшого дослідження потребують методи шкільного краєзнавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайова О. Система краєзнавчої роботи в сільській школі / О. Бугайова // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2009. – № 11. – С. 21-23.
2. Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія. Навчальний посібник / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К.: Вища школа, 1995. – 237 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Горбик В.О. До питання про районування України / В.О. Горбик, П.І. Скрипник // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 3-12.
5. Ковальова Л. Дніпропетровщина. Нікопольський район. Інтегрований урок (географія, історія, музика, ОБЖ) / Л. Ковальова // Географія. – 2006. – № 9. – С. 27-35.
6. Корнєєв О. Історіографія вітчизняного шкільного географічного краєзнавства / О. Корнєєв // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 6. – С. 36-38.

7. Корнєєв О. Розвиток географічного краєзнавства: історичний аспект і завдання на сучасному етапі / О. Корнєєв // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 62-65.
8. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: Навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К.: Вищ. школа, 1995. – 223 с.
9. Мисан В. Стан та перспективи розвитку історичного краєзнавства як навчальної дисципліни загальноосвітніх закладів / В. Мисан // Віхи століть. – 2008. – № 3/4. – С. 73-85.
10. Обозний В.В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Василь Васильович Обозний. – К., 2001. – 522 с.
11. Освіта України. Нормативно-правові документи / Голова ред. колегії В.Г. Кремень. – К.: Міленіум, 2001. – 472 с.
12. Шкваря З.Т. Зустріч із цікавими людьми нашого міста: [Розробка сценарію інтегрованого позакласного заходу, присвяченого рідному м. Нікополю] / З.Т. Шкваря // Географія. – 2005. – № 15/16. – С. 61.

УДК 371.3: 373.54.3:94 «3752»

Моцак С.І.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню методичних умов ефективної організації позаурочної роботи з історії в профільній школі. Позаурочна діяльність учнів профільної школи у процесі навчання історії вважатиметься ефективною, якщо вона сприятиме реалізації завдань курсів історії, що визначені чинною програмою.

Ключові слова: позаурочна робота, умови, методичні умови, педагогічні умови, профільна школа.

Моцак С.И. *Методические условия эффективной организации внеурочной работы по истории в профильной школе. Статья посвящена определению и обоснованию методических условий эффективной организации внеурочной работы по истории в профильной школе. Внеурочная деятельность учащихся профильной школы в процессе обучения истории будет считаться эффективной, если она будет способствовать реализации задач курсов истории, которые определены действующей программой.*

Ключевые слова: внеурочная работа, условия, методические условия, педагогические условия, профильная школа.

Moцаk S. *Methodical terms of effective organization of extracurricular work on History at type school. The article is devoted determination and ground of methodical terms of effective organization of extracurricular work on history at type school. Extracurricular activity of student type school in the process of teaching of history it will be considered effective, if it will be instrumental in realization of tasks of courses histories which are certain the operating program.*

Key words: *extracurricular work, terms, methodical terms, pedagogical terms, type school.*

У зв'язку з загальними процесами реформування шкільна історична освіта в Україні зазнає значних змістових та організаційних змін. Сучасний період реформування школи в цілому та історичної освіти зокрема, потребує значної уваги до особливостей навчання історії в профільній школі, його змісту й методики. Навчальний процес у профільній школі має гармонійно доповнюватись позаурочною пізнавальною діяльністю учнів, що може значно покращити їх освітні досягнення та результати. Спеціально організована навчально-виховна робота в позаурочний час має відігравати важливу роль у розширенні й поглибленні знань і умінь учнів, розвитку їх творчих здібностей, вихованні. Позаурочна робота учнів з історії у профільній школі передбачає використання багатьох традиційних для методики форм і методів, проте її завдання обумовлюють специфіку їх застосування і відповідні методичні умови ефективної діяльності вчителя.

Сучасні теоретичні проблеми викладання історії у вітчизняній школі знайшли своє відображення у науковому доробку К. Баханова, А. Булди, Н. Гупана, О. Пометун, А. Приходько, Ю. Малієнко, П. Мороза, Г. Серової, В. Сотниченко, О. Удода, Г. Фреймана та ін.

Різномісний підходи до ролі позаурочної діяльності школярів у профільній школі розглядаються у роботах Г. Балл, І. Кона, Н. Перепелиці, В. Рибалки, І. Осадчого, А. Самодріна, Н. Шиян.

Проблема змісту і напрямів позаурочної роботи з окремих предметів знайшла відображення в працях Т. Демянюк, В. Ігнат'єва, Б. Кобзар, І. Мартинюк, В. Рибалка, П. Щербань та ін.

Психологічні та вікові закономірності й принципи організації позаурочної роботи у сучасній школі висвітлюють у своїх дослідженнях І. Бех, М. Боришевський, А. Гречишкіна, С. Максименко, Л. Соколова та ін.

Проте огляд джерел з проблеми дослідження засвідчує відсутність комплексного розгляду методичних питань організації позаурочної діяльності учнів з історії у профільній школі.

Метою статті є визначити та теоретично обґрунтувати методичні умови ефективної організації позаурочної роботи старшокласників з історії.

Умови – це необхідні обставини, що сприяють чомусь; обставини реальної дійсності, за яких здійснюються зміни. Педагогічні умови – це обставини педагогічного процесу, які виступають результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів і прийомів, а також організованих форм навчання для досягнення поставлених цілей. Методичні умови – сукупність обставин, засобів, які сприяють організації ефективної пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання історії.

Очевидно, що позаурочна діяльність учнів профільної школи у процесі навчання історії